

ОБРАЗ РОДИНИ У ФОЛЬКЛОРНИХ ОПОВІДЯХ ПРО ВІЙНУ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ З ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (55)

УДК 398.2:316.356.2:94(477.82)»19/20»

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.\(55\).53-60](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.(55).53-60)

Демедюк М. Образ родини у фольклорних оповідях про війну (за польовими матеріалами з Волинського Полісся); кількість бібліографічних джерел – 25; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано образ родини в усноісторичних оповідях із Волинського Полісся. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу у фольклористиці до автобіографічних наративів як важливого джерела пізнання колективної пам'яті, а також необхідністю осмислення воєнного досвіду крізь призму концептуальних структур традиційної культури. Підкреслено, що у фольклорних текстах родина/сім'я постає не лише як соціальна одиниця, але і як ключовий смисловий осередок, через який оповідачі інтерпретують травматичні події війни, репресій, депортацій, голоду та повоєнного повсякдення. Метою статті є з'ясування особливостей репрезентації образу родини у фольклорних наративах про події 40–60-х рр. ХХ століття, а також визначення її ролі у формуванні та збереженні колективної пам'яті спільноти. З-поміж завдань центральними є: окреслити теоретичні підходи до розуміння родинно-центричності в українській фольклорній традиції; проаналізувати провідні сюжетно-мотивні комплекси, пов'язані з родинним життям у воєнних і повоєнних наративах; простежити трансформацію традиційних родинних ролей батька та матері під впливом історичних катаклізмів; з'ясувати функції родини як простору трансляції досвіду та пам'яті між поколіннями. Джерельною базою слугували автобіографічні оповіді, які авторка зафіксувала упродовж 2018 – 2025 рр. Використано структурно-семантичний, наративний та інтерпретаційний методи, що дозволяють розглядати родинні образи у взаємозв'язку з конкретними історичними подіями та локальним соціокультурним контекстом. Встановлено, що родинноцентричність є наскрізною домінантою фольклорних наративів про війну. Ключовими мотивами наративів постають розпад сім'ї, сирітство, загибель або зникнення батьків, вимушене дорослішання дітей, а також зміна усталеного розподілу родинних ролей. Образ родини виконує функцію морального орієнтира та символічного осередку стабільності. У наративах він структурує пам'ять про війну через повторювані мотиви втрати, збереження та відновлення родинної цілісності, набуваючи рис формульного елемента усної оповіді. Родина постає як базова модель осмислення історичної травми, у межах якої індивідуальний досвід інтегрується в колективну пам'ять локальної спільноти.

Ключові слова: родина, сім'я, фольклорні наративи, Друга світова війна, Волинське Полісся, колективна пам'ять.

Формулювання проблеми. У традиційній культурі українців родина посідає центральне місце як базова форма соціальної організації, первинний осередок виховання, трансляції досвіду та формування світоглядних орієнтирів. Саме в межах родини закладаються уявлення про «своє»/«чуже», норми поведінки, моральні цінності та моделі взаємодії з спільнотою. У фольклорній традиції родина постає ключовим елементом етноментальної картини світу, через який осмислюється історичний та повсякденний досвід локальної спільноти. Особливо виразно ця функція родини проявляється в наративах, пов'язаних із кризовими періодами історії – війнами, репресіями, депортаціями та масовими соціальними травмами ХХ століття.

Воєнні події та пов'язані з ними насильницькі трансформації соціального укладу спричинили глибокі зрушення у традиційному житті українського села. Для мешканців Волинського Полісся Друга світова війна означала не лише зміну політичних режимів, мобілізацію чи бойові дії, а передусім руйнування звичного родинного світу: загибель або зникнення членів сім'ї, сирітство, розпад родинних зв'язків, вимушене переселення, зміну функціональних ролей і всередині сім'ї. У фольклорних оповідях ці події фіксуються як екзистенційний досвід, у якому доля родини стає головним мірилом

значимості історичних процесів.

У наративах про війну родина стає не лише тлом для розгортання подій, але й активним смислотворчим чинником. Руйнування сім'ї осмислюється як катастрофа, співмірна з деструкцією морального порядку та світобудови, а збереження родини тлумачиться як форма опору, виживання і збереження людської гідності. В усноісторичних текстах простежується трансформація традиційної моделі розширеної родини та її редукція до нуклеарної сім'ї.

Актуальність проблеми посилюється тим, що більшість фольклорних оповідей «без цензури» про події Другої світової війни, повстанський рух, радянські репресії, колективізацію зафіксовані лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., після тривалого періоду замовчування. Це зумовлює потребу їхнього аналізу не тільки як історичних свідчень, а як повноцінних фольклорних текстів із властивою їм системою мотивів, формул та художніх образів. У цьому контексті образ родини постає ключем до розуміння того, як локальні спільноти Волинського Полісся інтерпретують власне минуле та інтегрують травматичний досвід у колективну пам'ять.

Незважаючи на наявність ґрунтовних праць, присвячених проблемам сімейних цінностей

в українській традиційній культурі, образ родини у фольклорних оповідях про війну залишається недостатньо вивченим у регіональному вимірі. Бракує студій, які б поєднували аналіз сюжетно-мотивних комплексів із наративним підходом та враховували специфіку польових матеріалів конкретної локальної спільноти. Саме тому дослідження образу родини у фольклорних оповідях з Волинського Полісся є актуальним і необхідним для глибшого розуміння механізмів формування колективної пам'яті та етноментальних моделей реагування на історичну травму.

Аналіз досліджень. Дослідження родини/сім'ї як ключових категорій традиційної культури посідає чільне місце в українських гуманітарних студіях. У фольклористиці, етнології та культурній антропології родина розглядається не лише як соціальний інститут, а як базовий носій етноментальних уявлень, моральних норм і моделей поведінки, що забезпечують тяглість культурної традиції. Саме в межах родини, за спостереженням дослідників, відбувається первинна соціалізація індивіда та формування історичної пам'яті етносу.

Концептуальні засади аналізу родини у фольклорі закладено в працях, присвячених осмисленню роду й родинних зв'язків як основи життєдіяльності української спільноти. Л. Мушкетик [Мушкетик 2021], аналізуючи фольклорні джерела XIX – початку XX століття, переконливо показує, що поняття роду, родини, рідної землі функціонують у межах дихотомії «свій/чужий», а виключення з родинної спільноти або її знищення осмислюється як найвище покарання та соціальна катастрофа. У цьому ж руслі В. Кононенко [Кононенко 2004] трактує концепт «родина» як складну семантичну єдність, що поєднує уявлення про рід, спорідненість і сім'ю, підкреслюючи його фундаментальну роль у мовній та культурній картині світу українців.

Важливий внесок у розуміння родини як осередку етнічної соціалізації зроблено в працях, присвячених проблемам історичної та колективної пам'яті. Р. Чмелик розглядає родину як базову соціокультурну інституцію, у межах якої формуються та відтворюються уявлення про ролі, обов'язки й відповідальність її членів, а також здійснюється міжпоколінева трансмісія досвіду й пам'яті [Чмелик 1999]. Ці положення перегукуються з дослідженнями О. Кісь [Кісь 2017], яка, аналізуючи жіночі спогади про Голодомор і досвід перебування в ГУЛАГу, акцентує на ролі сім'ї як простору переживання та інтерпретації історичної травми, а також на значенні жіночого досвіду у збереженні пам'яті роду.

Проблеми трансформації родинних ролей у кризові історичні періоди докладно розглянуто в працях, присвячених воєнному фольклору XX століття. О. Кузьменко [Кузьменко 2018], досліджуючи фольклорні тексти періоду Першої та Другої світових воєн, показує, що базові концепти особливого символічного навантаження, пов'язаного з темами жертви, відповідальності та громадянського обов'язку. Доводить, що концепт «Мати»

постає як центральний елемент, що поєднує родинну єдність із громадянською співвідповідальністю за долю дітей і спільноти [Кузьменко 2018, с. 386]. Подібні спостереження знаходимо і в працях Н. Пастух [Пастух 2023], де жіночий голос у фольклорному дискурсі постає як важливий канал фіксації досвіду насильства та народного опору, а родина як головний об'єкт захисту й одночасно головна жертва репресивної політики. Л. Халюк [Халюк 2013] зосереджується на сюжетно-мотивних схемах переселенських наративів, що презентують оповіді про деконструкцію родинних цінностей під впливом комуністичного терору.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені антропоцентричному та етнопсихологічному вимірам фольклору. Так, І. Грищенко [Грищенко 2013] наголошує на антропоцентричності сучасної фольклористики, що передбачає зосередження уваги на людині та її життєвому світі, тоді як Б. Цимбалістий [Цимбалістий 1956] і О. Кульчицький [Кульчицький 1995] розглядають родину як осередок формування національного характеру та моральних засад українського суспільства. Ці підходи дозволяють інтерпретувати родинні образи у фольклорних наративах як відображення глибинних етноментальних структур.

Водночас, попри значну кількість праць, присвячених сімейним цінностям у традиційній культурі, образ родини у фольклорних оповідях про війну ще не отримав системного осмислення в регіональному вимірі Волинського Полісся. Наявні студії здебільшого мають загальноукраїнський або тематично ширший характер і рідко ґрунтуються на комплексному аналізі польових матеріалів конкретного регіону. Це зумовлює необхідність звернення до локальних уснословесних текстів з метою виявлення специфіки родинноцентричних моделей осмислення війни та історичної травми, що й визначає актуальність запропонованого дослідження.

Мета статті, завдання. Метою статті є з'ясування особливостей репрезентації образу родини у фольклорних оповідях про війну, записаних на Волинському Поліссі. Для досягнення поставленої мети передбачено низка завдань: окреслити теоретичні підходи до розуміння родинноцентричності у фольклорі; проаналізувати ключові мотиви, пов'язані з родинним життям у воєнних наративах про події 40–60-х рр. XX ст.; простежити трансформацію традиційних родинних ролей у кризових історичних умовах; з'ясувати роль родини у збереженні та трансляції колективної пам'яті спільноти.

Методи та методика дослідження. Дослідження ґрунтується на польових фольклорних матеріалах, які авторка збирала у селах Волинського Полісся. У роботі застосовано структурно-семантичний та інтерпретаційний методи, а також елементи наративного аналізу, що дає змогу простежити структурування оповіді за допомогою сталих формул, повторюваних мотивем і типових наративних блоків. Контекстуальний підхід дозволяє розглядати родинні образи у взаємозв'язку з історичними подіями та локальним культурним середовищем.

Виклад основного матеріалу. Фольклорні оповіді про війну, зафіксовані на території Волинського Полісся, демонструють виразну родинноцентричну модель осмислення історичного досвіду. У цих наративах війна постає не стільки як сукупність політичних чи воєнних подій, скільки як сила, що втручається у внутрішній порядок родинного життя, руйнуючи усталені зв'язки, ролі та норми. Саме родина стає головним смисловим осередком оповіді, через який інтерпретується пережите та вибудовується наративна структура тексту.

Для наративів, презентованих у переважно формі народного оповідання, характерне зосередження на долі конкретної сім'ї, а не на абстрактних історичних процесах. Події війни подаються крізь призму родинних втрат: загибелі або зникнення батька чи матері, смерті дітей, розпаду сім'ї, сирітства. У цьому контексті родина функціонує як база-ва одиниця народної історіософії, де масштаб трагедії вимірюється не кількістю жертв чи хронологією подій, а мірою руйнування родинного світу. Якщо у казковому наративі відтворюється ідеальна структура української родини (повна сім'я – батько, мати, діти) з важливою роллю жінки-матері, жінки-господини та демократичними стосунками між батьками і дітьми, то у фольклорній прозі та ліро-епосі про події ХХ – першої третини ХХІ ст. часто маємо образ родини, яка розпадається під дією трагічних обставин.

Окремим блоком сюжетів стають розповіді про розпад сім'ї, що тлумачиться як лихо апокаліптичного ґатунку. Ключовими стають мотиви-фрази «всі вимерли» чи «сім'я розпалася», що відображають увесь трагізм оповіді: «Через дві хати, вже нікого нема – всі вимерли. Дві дівочки було, лежали під заборами...» [Інтерв'ю-5], «Одного спіймали, засудили. Систру тожже засудили цюю старшю, а батьків вивизли на Сибір. Всьо сім'я розпалася вже. Ни стало теї сім'ї» [Інтерв'ю-3]. Сім'ї вже немає, а отже не може бути продовження роду, буде відсутня трансляція пам'яті. Оповідачі часто наділяють такі зниклі сім'ї винятковим потенціалом, щоб у слухачів сформувати розуміння трагедії їхньої відсутності для громади: «Було чотири сини і дочка одна. І всі пошли в повстанці хлопці. Всі були такі фахові, шо вміли. І сапожники, і часи ладити. Ну такі вони молоді були хлопці по вісімнадцять, двадцять, двадцять два. От Сидора хлопці. І була дочка Татьяна. І була ще найменша така, як я. то тії хлопці три загинуло в тих повстанцях» [Інтерв'ю-4]. Тут поєднуються воедино два основні мотиви: розпад сім'ї та розпад звичного укладу життя спільноти. Часто акцентується саме на зумисному винищенні сім'ї, що виражене формулою «забрали всіх»: «то материну сестру забрали, цілу родину забрали, всю, то в матери було шість сестер, сьоми брат – всіх позабирали» [Інтерв'ю-13]. Отже, коли родина руйнується, зникає і стабільність етнічної групи. Злагодженість стосунків і лад у сім'ї оповідачі тлумачать як аналог добробуту і більшої спільноти: села, регіону, держави.

Варто виокремити також низку мотивів із ди-

хотомією сімейний/суспільний обов'язки. Так, часто народні оповідання змальовують сімейні конфлікти, спричинені нерозумінням батька, матері, тестя мотивів вступу доньки, сина, зятя чи невістки до лав УПА, викликане небажанням старшого покоління наражати сім'ю на небезпеку. Яскравою ілюстрацією є наративи про кравця Ореста із с. Цміни, записаний і в формі оповідання від родичів упівця та як переказ від одночельчан: «Він сам був дуже хорошиий кравець, той Орест. А дід мій був головою сільської ради. І от бачите як зійшлися в сім'ях. А дід його шукав, щоб його на Сибір одправити. А Орест жив у хліві і мене глядів» [Інтерв'ю-14]. Отже, тут маємо конфлікт через нерозуміння тестя мотивів зятя йти проти радянської системи. Сімейні конфлікти батька і сина на ґрунті несприйняття поглядів на суспільний устрій і обов'язок яскраво проілюстровані в оповіданні про сина-повстанця і батька-воєнка Червоної армії, який не розуміє і не пробачає синові вступ до лав УПА: «А дід же наш без ноги був. Він з фронту приїхав биз ноги. Дід Гордій. І Архип пришов батька провідати, бо ж чув, шо він же без ноги приїхав з хронту. Дід сказав: «Ти ни мій син». За те, шо пошов в ліс. А Архип і до війни вже подковани був. Він на воєнкомат ни пошов, а отак по лісах і ходив з тими хлопцями. А Гордій того ни понімав. Він таяк комуняка був...» [Інтерв'ю-1]. Тут стикаються два протилежні погляди: батько воював і отримав поранення, бо його відправили на війну; син не йде в советську армію, бо хоче боротися за свою країну, усвідомлюючи, що і німці, і «савети» є окупантами та однаково ворожі до українців. Сім'я, розділена на два табори, є віддзеркаленням розділеності спільноти, де частина є прихильниками УПА, а інша підтримує советських партизан.

Тема сирітства в наративах кінця ХХ – першої третини ХХІ ст. є однією з найбільючіших для респондентів. В оповідях про втрату годувальників часто для підкреслення жахливості сирітства акцентується на почерговості смертей старших членів родини. Перераховування втрачених членів родини повторюється із тексту в текст з метою акцентувати на протиприродності війни. Втрата годувальників змушує дітей поневірятися, намагаючись вижити: «Ми були сироти. Мати умирла, було шість років. А батько пошов на фронт і там загінув. Ми пасли худобу людям, щоб вижити» [Інтерв'ю-4]. Оповідачі підкреслюють, що сирітство можливе і у мирний час, але в період війни особливо небезпечно, адже із загибеллю дітей зникає генетичний код родини. Поневіряння у ранньому віці руйнують традиційну соціальну драбину. Діти, які змушені шукати способів для виживання, пропускають важливі етапи для їхнього становлення як членів української етнічної спільноти. Втрачаються також фольклорна тяглість від старших до молодших, адже із смертю батьків вже немає кому передати досвід роду. Розповіді про дітей, що залишилися без батьків, структуровані навколо мотивів голоду, страху, самотності та вимушеного виживання. При цьому сирітство осмислюється як тривалий стан, що не завершується з фор-

мальним закінченням війни, а продовжує визначати життєву долю людини.

Традиційна модель родини у фольклорній прозі ґрунтується на чіткому розподілі ролей, де батько виконує функцію гаранта цілісності родинного світу. У текстах переважає нейтральна номінація «батько», тоді як зменшено-пестливі форми майже не вживаються, що свідчить про тяжіння оповідачів до формульного, «стриманого» мовлення у зображенні трагічних подій. Така номінація набуває статусу персонажної формули, яка позначає не стільки індивідуальну постать, скільки функціональну роль у родинній ієрархії. Однією з ключових мотивів є самопожертва батька заради виживання родини, що реалізується в сюжетному блоці прощання перед війною: *«То пошов на войну да тамичка як прощавса да покойна мати каже, шо бери одивай кожуха, а він каже: «Не, в тебе діти остають, нехай буде кожух». Ди й вже процаються із матирою і з нами, шо я вже на войну йду. Чи заб'ють чи я живи буду, а я вже сюда не вернуса, бо міні все одно жити не дадут»* [Інтерв'ю-9]. Цей фрагмент формує типовий наративний блок «відхід батька», у якому війна постає як чинник неминучого розриву родинного простору.

Наступний блок пов'язаний із мотивом активного захисту родини. Обов'язком батька є потурбуватися, щоб сім'я змогла вижити, а тому саме він у наративах копає землянку (*«Муї батько викопав. Там усі так копали. І ми туди заходим, там доскі покладем. Тоди нас упускає він. Ми всі лягаємо там вже спати. Газничок малейкі такі спіртовий. Ди й там ми лягаєм, а він зверху прикладе кришкою зеленою. А сам у поле їде, шоб ни забило»* [Інтерв'ю-8]), збирає віз з майном для виїзду до лісу (*«А ми були в бигах на хуторах. В силі ни жили. Батько запряг коня, приїхали»* [Інтерв'ю-7]), *«Ми втикли. Батько запряг воли свої, ше двійка була. І скриня стоїт ше тая матирина з одежею, то вкїнув. І як колись називали бодню з салом. І в ліс втикли»* [Інтерв'ю-12]). Також батько готує родину до переселення: на Сибір чи на південь України. Ці повторювані сюжети формують мотивний комплекс «порятунок через дію», характерний для воєнних наративів.

Окремий наративний блок репрезентує батька як посередника між родиною та зовнішнім насильством – радянськими партизанами або вояками УПА: *«То один такі розумни був, то зайшов в хату і поговорив з батьком. То вже вийшов шось їм сказав і пошли»* [Інтерв'ю-3]. Однак низка текстів зображує криваві сцени побоїв, коли родичі змушені лікувати мало не до смерті замученого батька: *«... да берут батька з-за стола виволокают, а батько каже: «Никуда я ни пойду. Як масте вбивати, вбивайте мене в мою хату». Да й вже вони сунут батька і того стола»* [Інтерв'ю-9]. Формула «коли батька не стало» є однією з ключових сюжетотвірних одиниць. Вона виконує функцію наративного кордону, розмежовуючи життєвий простір родини на «до» і «після», та активує мотиву до розпаду світу.

За відсутності батька центральною постаттю родинного наративу стає мати. Її образ у фольклор-

ній прозі Волинського Полісся реалізується через мотиву абсолютної відповідальності за дітей. Як влучно зауважив Б. Цимбалістий, матріархальна структура української родини «дає далекойдучі наслідки на виховання і формування характеру української людини» [Цимбалістий 1956, с. 38]. Саме мати акумулює функції господарки, захисниці й хранительки пам'яті. Сюжетні блоки, пов'язані з матір'ю, часто вибудовуються навколо формули виживання, де будь-яка дія виправдана потребою врятувати дітей. Як влучно підкреслює Н. Пастух, *«життя жінки, її думки, вчинки, плани та загалом життєві стратегії майже завжди підпорядковані потребам і прагненням інших – передусім дітей»* [Пастух 2023, с. 1128]. Мати мусить не лише опікуватися господарством, але й захищати майно від вандалів, ризикуючи власним життям. *«А мати мене малую бире за руку, виде за собою і одв'язує од воза. А він тако як застрочит попід ногами з автотама, мати на коліна впала і я мала впала. А мене веде, ну, бачте он дівчина невелика. Ну міні тоді онде о було років шість. Шо будим їсти. Дитину годувати чим? І до тих пор одв'язувала, шо ни дали забрати вони корову»* [Інтерв'ю-5]. Часто в оповіданнях про врятування майна центральним саме є образ корови, яку за всяку ціну має врятувати жінка, адже це чи не основне, що здатне забезпечити виживання її дітей. Тут простежується спорідненість із сюжетами про забирання корови з собою в ліс під час нападів на село, переселення із Чорнобильської зони а також сучасних текстів про російсько-українську війну, коли люди проходять сотні кілометрів, рятуючись від окупації і ведуть із собою корів.

Подібно до сюжетів, в яких советські партизани чи упівці б'ють батька, маємо низку текстів, в яких жертвою стає саме мати за відсутності чоловіка як голови сім'ї. Популярним блоком сюжетів є оповіді, в яких мати гине, захищаючи дітей чи намагаючись зберегти щось із господарства: *«Вона ше їх догнала в Нивидках там во. Каже, шо я Вам цього ни простю. Пойду до голови сільської ради. А голова жив на Станції. А вона вранці встала й пошла. А вони вже єї стерегли і вони для Станції її стрелили. Ше вона жива повчаса була»* [Інтерв'ю-10]. Втрата матері тлумачиться як позбавлення сім'ї її останнього надійного тилу: *«Знов матеру на пувозку посадили і повезли, а нас оставили. І тут уже узнали, шо матери немає»* [Інтерв'ю-8]. Повторювана формула-мотив «вбили матір» розділяє життя родини, а відповідно і його змалювання в наративі, на дві частини: щасливе буття з матір'ю/поневір'яння дітей опісля (*«Вбили батька і матиру Йосипа і Андрія Снитюків, а вони встигли втикти»* [Інтерв'ю-6]; *«Ліза Шаловіліха і Оля Патрай втикли, а їх матирів з гинишими дітьми повбивали»* [Інтерв'ю-5]).

Неможливість оплакати рідного – наскрізний мотив оповідань про звірства «саветів», яким немає виправдання. Так, мати в оповіданні з Волині ходить щомісяця через два села до родичів, у яких в зятях *стрибок*, причетний до вбивства її сина. Єдиним її прагненням є намагання дізнатися міс-

це, де закопали вбитого: «Ну приходила вона часто до нас. Кошлячиха. Батько завжди казав, що він хороший чоловік був Арест. Він просто був на фронті, він контужений був. І його відправили назад. То це через його бабу Мар'ю і дві дочки її в Сібір вивизли» [Інтерв'ю-14]. Прикметно, що бажання матері здійснилося уже після смерті. На місці вбивства чоловіка, який шив одяг повстанцям, встановили пам'ятний хрест.

Образ матері з'являється і в текстах про між-етнічну взаємодію в період Другої світової війни. Так, у наративах підкреслюється добросусідські стосунки українських сімей з польськими та єврейськими: «То Ядзя помню звалася мати їх і в їх два хлопці і дівчинка. Була. То бідно жили. Мати носила до єї шити сукенки міні і Юхімі. А вона за те їм ткани дорожкі, радюгі» [Інтерв'ю-6]. Саме матері, представниці сусідніх етносів, здатні налагодити спілкування і взаємодіяти на рівні побуту. Продуктивними є мотиви про намагання селян хоч чимось допомогти євреям, зігнаним в гето і приреченим на голодну смерть: «То ше як в гетто сиділи, то мати міні давала, то ше я носила їсти жидам. Мати наготовила, бо ж їх дїржали там голодними» [Інтерв'ю-11]. Мати в таких текстах змальована як жінка, яка розуміє, що важливо врятувати людей незалежно від їхньої етнічної чи конфесійної приналежності, та відправляє дитину з їжею до євреїв. Популярним також є мотив допомоги/переховування поляків під час подій на Волині 1943 р.: «А мати вже на другу ніч каже до тої Ядзі: «Язю, шукай собі гинше місце, бо як узнают, то і вас, і нас заб'ють за те». То вони вже більш ни приходили» [Інтерв'ю-6]. Отож, мати в наративах виступає як центральний жіночий образ, функція якого об'єднати та зберегти сім'ю у вирі суспільних катаклізмів епохи. Саме через неї реалізується родиноцентрична модель

Висновки. Фольклорні оповіді також фіксують трансформацію традиційної моделі розшире-

ної родини. В умовах війни вона часто редукується до нуклеарної або фрагментарної структури – матері з дітьми, поодиноких родичів, сестер та братів. Така редукція відображає реальні соціальні процеси, але водночас набуває символічного виміру: пам'ять про родину зберігається як пам'ять про втрату, а фрагментований родинний склад стає нормою воєнного й повоєнного буття.

У цілому родина у фольклорних оповідях про війну постає як ключова категорія осмислення історичної травми крізь призму локальної спільноти. Через родинні образи, мотиви та ролі відбувається інтерпретація війни як морального й екзистенційного випробування. Родиноцентричність цих наративів засвідчує, що саме родина є основним носієм колективної пам'яті, простором збереження досвіду та головним критерієм оцінки історичних подій у текстах із Волинського Полісся.

Одним із провідних мотивів у наративах є мотив втрати батька, що символізує не лише фізичну загибель або відсутність годувальника, а й порушення традиційної моделі родинної ієрархії. Постає батька у фольклорних оповідях асоціюється з безпекою, стабільністю та захистом, тому її зникнення осмислюється як втрата опори й початок «безладдя» у родинному житті. У таких текстах війна постає як чинник, що позбавляє родину майбутнього, змушуючи дітей передчасно дорослішати та брати на себе невластиві їм функції.

Натомість центральною фігурою родинного наративу стає мати. У фольклорних оповідях Волинського Полісся материнський образ виконує низку ключових функцій: збереження життя дітей, організація щоденного виживання, моральна підтримка родини та збереження пам'яті про загиблих. Мати постає як головна носійка родинної тягlosti в умовах війни, а її дії часто подаються як форма тихого опору насильству та історичному хаосу. У фольклорному вимірі материнство набуває сакралізованих рис і стає символом життєстійкості роду.

Література

1. Грищенко І. Антропоцентричність як домінанта сучасної фольклористики. *Матеріали до української етнології*. 2013. Вип. 12. С. 108–112.
2. Інтерв'ю-1: Інтерв'ю М. Демедюк з Андрусіком Володимиром Тимофійовичем, 1963 р.н., записане в с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл., 9 серпня 2025. Архів автора.
3. Інтерв'ю-2: Інтерв'ю М. Демедюк з Будь Ольгою Іванівною, 1936 р.н., записане в с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл., 25 липня 2021. Архів автора.
4. Інтерв'ю-3: Інтерв'ю М. Демедюк з Водько Євдокією Гордіівною, 1932 р. н. записане у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл., 8 серпня 2018 р. Архів автора.
5. Інтерв'ю-4: Інтерв'ю М. Демедюк з Гайдучик Євфросинією Ониськівною, 1932 р.н., записане в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. 24 серпня 2019. Архів автора.
6. Інтерв'ю-5: Інтерв'ю М. Демедюк з Гайдучик Ольгою Максимівною, 1938 р.н., записане в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл., 19 серпня 2019. Архів автора.
7. Інтерв'ю-6: Інтерв'ю М. Демедюк з Гринюк Антоніною Гордіівною, 1934 р.н., записане в с. Старосілля Маневицького р-ну Волинської обл., 22 липня 2018. Архів автора.
8. Інтерв'ю-7: Інтерв'ю М. Демедюк з Зубалем Андрієм Васильовичем, 1931 р.н., записане в с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл., 26 липня 2021 р. Архів автора.
9. Інтерв'ю-8: Інтерв'ю М. Демедюк з Киришко Федосією Андріївною, 1936 р.н., записане в с. Підгаття Маневицького р-ну Волинської обл., 9 серпня 2020 р. Архів автора.
10. Інтерв'ю-9: Інтерв'ю М. Демедюк з Мирончук Марією Купріянівною, 1931 р.н. записане в с. Мала Ведмежка Маневицького р-ну Волинської обл., 25 липня 2021. Архів автора.

11. Інтерв'ю-10: Інтерв'ю М. Демедюк з Пугач Уляною Тарасівною, 1933 р. н. записане у с. Хряськ Маневецького р-ну Волинської обл., 9 серпня 2018 р. Архів автора.
12. Інтерв'ю-11: Інтерв'ю М. Демедюк з Сокол Катериною Андріївною, 1930 р.н., записане в с. Старий Чарторийськ Маневецького р-ну Волинської обл., 14 серпня 2018. Архів автора.
13. Інтерв'ю-12: Інтерв'ю М. Демедюк з Харківським Мусієм Романовичем, 1931 р. н. записане у с. Розничі Маневецького р-ну Волинської обл., 24 липня 2018 р. Архів автора
14. Інтерв'ю-13: Інтерв'ю М. Демедюк з Хомич Ганною Іларіонівною, 1934 р. н. записане у с. Кукли Маневецького р-ну Волинської обл., 17 липня 2023 р. Архів автора
15. Інтерв'ю-14: Інтерв'ю М. Демедюк з Чех Лідією Йосипівною, 1949 р. н. записане у с. Цміни Маневецького р-ну Волинської обл., 4 серпня 2020 р. Архів автора.
16. Кісь О. Українки в Гулагу: вижити значить перемогти: монографія. Львів, 2017. 288 с.
17. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
18. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн): монографія. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
19. Кульчицький О. Риси характерології українського народу. *Енциклопедія українознавства. Загальна частина*. Перевидання в Україні. Т. 2. Київ, 1995. С.708–718.
20. Мушкетик Л. Моральний канон української традиційної культури: за фольклорними джерелами. Київ-Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2022. 752 с.
21. Мушкетик Л. Рід/родина як основа життєдіяльності українського етносу (за фольклорними джерелами кінця XIX – початку XX ст.). *Філологічні трактати*. 2021. Т. 13. № 2. С. 62–74.
22. Пастух Н. Жіночий голос у фольклорному дискурсі про злочини проти української нації та народний опір 1940–1960-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2023. №4 (172). С. 1121–1133.
23. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа: зб. наук. пр.* Нью Йорк; Торонто: Ключі, 1956. С. 26–43.
24. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини XIX – поч. XX ст. Львів, 1999. 143 с.
25. Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. Київ, 2013. 216 с.

References

1. Hryshchenko I. (2013). Antropotsentrychnist yak dominantna suchasnoi folklorystyky [Anthropocentricity as a Dominant Feature of Contemporary Folklore Studies]. *Materialy do ukraïnskoi etnolohii*, 12, S. 108–112 [in Ukrainian].
2. Interviu-1: Interviu M. Demediuk z Andrusikom Volodymyrom Tymofiiovychem, 1963 r.n., zapysane v s. Khriask Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 9 serpnia 2025. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2025, August 9). Interview with Volodymyr Tymofiiovych Andrusyk (born 1963), village of Khriask, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
3. Interviu-2: Interviu M. Demediuk z Bud Olhoiu Ivanivnoiu, 1936 r.n., zapysane v s. Komarove Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 25 lypnia 2021. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2021, July 25). Interview with Olha Ivanivna Bud (born 1936), village of Komarove Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
4. Interviu-3: Interviu M. Demediuk z Vodko Yevdokiieiu Hordiivnoiu, 1932 r. n. zapysane u s. Khriask Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 8 serpnia 2018 r. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2018, August 8). Interview with Yevdokiia Hordiivna Vodko (born 1932), village of Khriask, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
5. Interviu-4: Interviu M. Demediuk z Haiduchyk Yevfrosyniieiu Onyskivnoiu, 1932 r.n., zapysane v s. Sytnytsia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 24 serpnia 2019. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2019, August 24). Interview with Yevfrosyniia Onyskivna Haiduchyk (born 1932), village of Sytnytsia, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
6. Interviu-5: Interviu M. Demediuk z Haiduchyk Olhoiu Maksymivnoiu, 1938 r.n., zapysane v s. Sytnytsia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 19 serpnia 2019. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2019, August 19). Interview with Olha Maksymivna Haiduchyk (born 1938), village of Sytnytsia, Manevychi district, Volyn region. Author's archive]. [Unpublished field interview in Ukrainian].
7. Interviu-6: Interviu M. Demediuk z Hryniuk Antoninoiu Hordiivnoiu, 1934 r.n., zapysane v s. Starosillia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 22 lypnia 2018. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2018, July 22). Interview with Antonina Hordiivna Hryniuk (born 1934), village of Starosillia, Manevychi district, Volyn region. Author's archive]. [Unpublished field interview in Ukrainian].
8. Interviu-7: Interviu M. Demediuk z Zubalem Andriiem Vasylovychem, 1931 r.n., zapysane v s. Komarove Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 26 lypnia 2021 r. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2021, July 26). Interview with Andrii Vasylovych Zubal (born 1931), village of Komarove Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].

9. Interviu-8: Interviu M. Demediuk z Kyryshko Fedosiieiu Andriivnoiu, 1936 r.n., zapysane v s. Pidhattia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 9 serpnia 2020 r. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2020, August 9). Interview with Fedosiia Andriivna Kyryshko (born 1936), village of Pidhattia, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
10. Interviu-9: Interviu M. Demediuk z Myronchuk Mariieiu Kupryianivnoiu, 1931 r.n. zapysane v s. Mala Vedmezhka Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 25 lypnia 2021. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2021, July 25). Interview with Mariia Kupryianivna Myronchuk (born 1931), village of Mala Vedmezhka, Manevychi district, Volyn region. Author's archive][Unpublished field interview in Ukrainian].
11. Interviu-10: Interviu M. Demediuk z Puhach Ulianoiu Tarasivnoiu, 1933 r. n. zapysane u s. Khriask Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 9 serpnia 2018 r. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2018, August 9). Interview with Uliana Tarasivna Puhach (born 1933), village of Khriask, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
12. Interviu-11: Interviu M. Demediuk z Sokol Katerynoiu Andriivnoiu, 1930 r.n., zapysane v s. Staryi Chartoryisk Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 14 serpnia 2018. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2018, August 14). Interview with Kateryna Andriivna Sokol (born 1930), village of Staryi Chartoryisk, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
13. Interviu-12: Interviu M. Demediuk z Kharkivskym Musiiem Romanovychem, 1931 r. n. zapysane u s. Roznychi Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 24 lypnia 2018 r. Arkhiv avtora [Demediuk M. (2018, July 24). Interview with Musii Romanovych Kharkivskiy (born 1931), village of Roznychi, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
14. Interviu-13: Interviu M. Demediuk z Khomych Hannoiu Ilarionivnoiu, 1934 r. n. zapysane u s. Kukly Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 17 lypnia 2023 r. Arkhiv avtora [Demediuk M. (2023, July 17). Interview with Hanna Ilarionivna Khomych (born 1934), village of Kukly, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
15. Interviu-14: Interviu M. Demediuk z Chekh Lidiieiu Yosypivnoiu, 1949 r. n. zapysane u s. Tsmyny Manevytskoho r-nu Volynskoi obl., 4 serpnia 2020 r. Arkhiv avtora. [Demediuk M. (2020, August 4). Interview with Lidiia Yosypivna Chekh (born 1949), village of Tsmyny, Manevychi district, Volyn region. Author's archive] [Unpublished field interview in Ukrainian].
16. Kis O. (2017) Ukrainky v Hulahu: Vyzhyty znachyt peremohty [Ukrainian Women in the Gulag: To Survive Means to Win]. Lviv. 288 s. [in Ukrainian].
17. Kononenko V. (2004). Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian Discourse]. Kyiv; Ivano-Frankivsk. 248 s. [in Ukrainian].
18. Kuzmenko O. (2018) Dramatychnie buttia liudyny v ukrainskomu folklori: Kontseptualni formy vyrazhennia (period Pershoi ta Druhoi svitovykh voien) [The Dramatic Existence of the Human Being in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression (The Period of the First and Second World Wars)]. Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. 728 s. [in Ukrainian].
19. Kulchytskyi O. (1995) Rysy kharakterolohii ukrainskoho narodu [Traits of the Characterology of the Ukrainian People]. In Entsyklopediia ukraïnoznavstva. T. 2. Kyiv. S. 708–718 [in Ukrainian].
20. Mushketyk L. (2022) Moralnyi kanon ukrainskoi tradytsiinoi kultury: Za folklornymy dzherelamy [The Moral Canon of Ukrainian Traditional Culture: Based on Folklore Sources]. Kyiv; Kamianets-Podilskii. 752 s. [in Ukrainian].
21. Mushketyk L. (2021) Rid/rodyna yak osnova zhyttiediialnosti ukrainskoho etnosu (za folklornymy dzherelamy kintsia XIX – pochatku XX st.) [Kin/Family as the Basis of the Life Activity of the Ukrainian Ethnos (Based on Folklore Sources of the Late 19th – Early 20th Centuries)]. Filolohichni traktaty, 13(2), S. 62–74 [in Ukrainian].
22. Pastukh N. (2023) Zhinochy holos u folklornomu dyskursi pro zlochynty proty ukrainskoi natsii ta narodnyi opir 1940–1960-kh rr. [The Female Voice in the Folklore Discourse on Crimes Against the Ukrainian Nation and Popular Resistance of the 1940s–1960s.] Narodoznavchi zoshyty, 4 (172), S. 1121–1133 [in Ukrainian].
23. Tsymbalisty B. (1956) Rodyna i dusha narodu [Family and the Soul of the Nation]. In Ukrainska dusha. Niu York; Toronto Kliuchi. S. 26–43 [in Ukrainian].
24. Chmelyk R. (1999) Mala ukrainska selianska simia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The Small Ukrainian Peasant Family of the Second Half of the 19th – Early 20th Century]. Lviv. 143 s. [in Ukrainian].
25. Khaliuk L. (2013) Usni narodni opovidannia ukraintsiv-pereselentsiv Lemkivshchyny, Kholmshchyny, Pidliashshia ta Nadsiania: Zhanrovo-tematychna spetsyfika, khudozhni osoblyvosti [Oral Folk Narratives of Ukrainian Settlers from Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Podlasie, and Nadsiania: Genre-Thematic Specificity and Artistic Features]. Kyiv. 216 s. [in Ukrainian].

THE IMAGE OF THE FAMILY IN FOLK NARRATIVES ABOUT WAR (based on field materials from Volyn Polissia)

Abstract. The article analyses the image of the family in oral historical tales from Volyn Polissia. The relevance of the study is due to the growing interest of folkloristic in autobiographical narratives as an important source of knowledge about collective memory, as well as the need to understand the war experience through the prism of conceptual structures

of traditional culture. It is emphasised that in folklore texts, the family appears not only as a social unit, but also as a key semantic centre through which narrators interpret the traumatic events of war, repression, deportation, famine and post-war everyday life. The aim of the article is to clarify the peculiarities of the representation of the image of the family in folklore narratives about the events of the 20th century, as well as to determine its role in the formation and preservation of the collective memory of the community. Among the central tasks are: to outline theoretical approaches to understanding family-centeredness in the Ukrainian folklore tradition; to analyse the leading plot and motif complexes related to family life in wartime and post-war narratives; to trace the transformation of the traditional family roles of father and mother under the influence of historical cataclysms; to identify the functions of the family as a space for the transmission of experience and memory between generations. The source base consisted of autobiographical stories recorded between 2018 and 2025.

Structural-semantic, narrative and interpretative methods were used to examine family images in relation to specific historical events and the local socio-cultural context. It was established that family-centeredness is a dominant theme in folklore narratives about war. The key motifs of the narratives are family breakdown, orphanhood, the death or disappearance of parents, the forced maturation of children, and changes in the established distribution of family roles. The image of the family serves as a moral guide and a symbolic center of stability. In narratives, it structures memories of war through recurring motifs of loss, preservation, and restoration of family integrity, acquiring the characteristics of a formal element of oral storytelling. The family emerges as a basic model for understanding historical trauma, within which individual experience is integrated into the collective memory of the local community.

Keywords: family, folklore narratives, Second World War, Volyn Polissia, collective memory.

© Демедюк М., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.01.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.02.2026
Дата публікації: 29.03.2026

Марина Демедюк – кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, Україна; mdemedyuk@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

Марына Demedyuk – Candidate of Philology, Senior Researcher Fellow at the Department of Ukrainian Literature of I. Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine; mdemedyuk@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>